

**ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМІЧНОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЙНОСТІ У РОМАНАХ
Т.К. БОЙЛЯ "THE ROAD TO WELLVILLE" ТА "THE TORTILLA CURTAIN"**

У статті проведено лінгвопоетичний аналіз особливостей зображення штучно створених матеріальних об'єктів, що становлять фон літературної дії, в художніх творах сучасної американської літератури. Розглянуто функціональну роль описів світу речей, їх зв'язок з ідейно-тематичним змістом творів. Досліджено лінгвостилістичні засоби створення комічного ефекту на лексикосемантичному та текстовому рівнях.

Гумор відіграє велику роль у безпосередньому та опосередкованому спілкуванні, адже є притаманним і узуальній мовній (і немовній) поведінці, і її художнім формам [1: 203]. Різноманітність цього феномена викликає інтерес учених шкіл різних напрямків, зокрема, мовознавців [2: 399].

Недостатня вивченість проблеми комічного в лінгвістиці виявляється вже в тому, що в сучасній філологічній літературі немає єдиної точки зору на класифікацію смішного, адже ряд вчених традиційно протиставляють гумор сатири та іронії, тоді як інші вважають його поняттям родовим, що охоплює широке коло явищ, як то жарт, насмішку, гостроту, іронію, сатиру тощо [3: 55].

Актуальність теми полягає ще й у тому, що за останні десятиліття проблема комічного в художніх творах розглядалась головним чином у літературознавчому аспекті. Отже, існує потреба комплексного вивчення мовностилістичних засобів комічного на різних рівнях, передусім, лексико-семантичному, синтаксичному та текстовому [4]. На наш погляд, ефективним є вивчення проблеми комічного з позицій загальнофілологічного підходу, який прийнято називати лінгвопоетичним. У рамках такого підходу словесно-художній твір усвідомлюється як цілісне утворення, тому в процесі вивчення мови художнього твору враховується зв'язок використаних лінгвістичних засобів із вираженням художньо-естетичним змістом.

У сучасних текстах подекуди буває складно провести чітку грань між високим та низьким, сатиричним, іронічним або суто гумористичним. Яскравим прикладом тому можуть слугувати романи сучасного американського письменника Т.К. Бойля – представника літератури постмодернізму, – за яким закріпилася слава суворого критика американського суспільства. Стиль письменника характеризують як іронічний, гротескно-сатиричний або як сардонічний та схильний до чорного гумору [5]. Останнє, на наш погляд, є не безпідставним, адже у світобаченні письменника чітко простежується така специфічна риса ідейно-естетичних поглядів "чорних гумористів", як сприйняття життя як абсурдного, позбавленого високих ідеалів, де тільки здатність сміятися над усім може захистити людину від його жорстоких впливів [4: 6]. Це, зокрема, стосується романів Т.К. Бойля "The Road to Wellville" (1993 р.) та "The Tortilla Curtain" (1995 р.).

У першому із зазначених творів автор удається до художнього переосмислення історичних подій початку ХХ століття, а саме, діяльності американського лікаря Джона Гарві Келлога (1852-1943), найбільш відомого сучасникам як винахідник кукурудзяних пластівців. Келлог увійшов в історію також і через свої надзвичайно радикальні погляди на здоровий спосіб життя – він, зокрема, був завзятим прибічником суто вегетаріанського харчування та виступав проти інтимних стосунків. Сатирично зображаючи радикалізм, а подекуди й псевдонауковість методів Келлога, письменник висміює сучасні захоплення суспільства ідеєю збереження вічної молодості за допомогою дієт, пластичної хірургії та деяких сумнівних із моральної точки зору біотехнологій.

В іншому романі Т.К. Бойля "The Tortilla Curtain" мова йдеться про сучасні події, а саме, про поневірвання нелегальних іммігрантів у Сполучених Штатах. Реакція, яку цей соціальний феномен викликає серед американських бюргерів, викриває егоцентризм поглядів, соціальну напруженість та кризу моральних устоїв у суспільстві.

У макроконтексті обох творів реалізується поширений в естетиці "чорного гумору" прийом парадоксу. Так, головний герой роману "The Road to Wellville" Уіллі Лайтбоді, який, як пізніше з'ясувалося, страждав лише на банальну виразку шлунку, хоча й не втрачає здатності критично ставитися до ефективності лікувальних методів Келлога, але водночас покірно сприймає "лікування" шведською гімнастикою, сміхотерапією, молочною дієтою (61 склянка молока на добу) та зрештою навіть погоджується на операцію по видаленню частини кишечника. Герої твору "The Tortilla Curtain" – молоде мексиканське подружжя Кандідо та Америка Рінкон, які нелегально потрапляють до США, стикаються з безробіттям, насильством, голодом, хворобами, відсутністю житла, ворожнечею з боку місцевих жителів та іншими негараздами, але також не одразу позбавляються ідеалізованих уявлень про Америку, нав'язаних стереотипами преси та кіно.

Специфічна для чорного гумору доктрина "веселого нігілізму" знаходить прояв у поєднанні веселості й відчаю, готовності жартувати про жахи, страждання, у прагненні здивувати й шокувати [4: 7]. Хоча в обох романах йдеться про трагічні події, елементи комічного пронизують усі системи цих художніх творів, зокрема, зображення світу речей – штучно створених матеріальних об'єктів, що становлять фон літературної дії. Надалі в статті розглянемо, завдяки яким лінгвостилістичним засобам описи світу речей у зазначених творах набувають комічного забарвлення.

Основне місце подій у романі "The Road to Wellville" – санаторій, у якому за "новаторськими" методами лікаря Келлога оздоровлюються представники вищих верств американського суспільства. Проводячи паралелі з реальними історичними подіями, Т.К. Бойль надає головному герою роману ім'я його реального прототипу та зберігає реальну назву містечка Бетл Крік. Головні події роману "The Tortilla Curtain" розгортаються у невеличкому містечку поблизу Лос Анжелесу, де мешкають переважно заможні американські родини.

Для описів санаторію характерним є гротескно-іронічний тон, який виникає, перш за все, внаслідок накопичення деталей, що ніби матеріалізують ідейні уявлення його засновника про фізіологічно правильний, а саме, виключно вегетаріанський спосіб життя. До таких деталей належать садок із бананових пальм ("the palm garden", "The palms stood firm in the sockets of their earthenware pots" [6: 193], "Palms sprouted from the floor every ten paces" [6: 238]); трав'яні тварини, як шимпанзе, олені, королі, гуси ("the Doctor's tame deer roved across the yard" [6: 289]), "the white rabbits that bounced from bush to bush" [6: 289]); вовчиця, змушена покійно вживати вегетаріанську їжу ("the dispirited wolf the Doctor kept in a cage in the basement and fed exclusively on scraps of bread to illustrate the carnivore's docility when deprived of the kill" [6: 289]). На рівні тексту деякі деталі опису, внаслідок зіставлення зображення із подальшими подіями твору, набувають іронічної експресії. Так, тварини й рослини дратують, а подекуди й лякають героя роману, пацієнта Лайтбоді, а у фіналі твору зголодніла вовчиця, втікши з клітки, ледве не з'їдає самого лікаря Келлога.

Дослідники гумору відзначають, що в основі створення комічного ефекту часто лежать поняття несподіваності, відхилення від норми, алогічності, невідповідності між явищами, що зіставляються [4: 7]. У цих творах на лексичному рівні це проявляється, зокрема, у використанні порівнянь, що девальвують об'єкт через його несподіване зіставлення із поняттям віддаленого або нижчого семантичного класу. Так, у романі "The Tortilla Curtain", де комічно забарвленими є насамперед описи комфортабельних осель міста, ванна кімната в багатому будинку порівнюється із жіночим туалетом у мексиканському ресторані ("The bathroom [...] gave the player the feel of the ladies' room in a Mexican restaurant" [7: 71]); а зірка на прапорці у дворі перед будинком із шматком, що причепився до рукава ("a flagpole draped with a slim flag and a single fat starling perched atop it like a clot of something wiped on a sleeve" [7: 186]).

Гумористичний прийом зіставлення понять, що взаємо виключають одне одного або є невідповідними, Т.К. Бойль найчастіше використовує в романі "The Road to Wellville". Так, фойє санаторію порівнюється із футбольним полем ("a gleaming lobby half the size of a football-field" [6: 18]), чим автор комічно обіграє одну з домінуючих ознак у зображенні приміщення (його надзвичайні розміри), яку передано в тексті багаторазовим повтором епітетів *grand*, *big*, *great*, *vast*, *lofty* та *high* ("the grand expanse of the lobby", "the vast house", "the high arched portal", "a big open columned room", "a high-ceilinged office", "a grand lobby", "a lofty meeting room", "great gray windows", "the great mahogany desk", "a big mahogany desk").

Зниження іншої домінуючої ознаки – надзвичайної чистоти приміщень – ілюструє порівняння, в якому зіставляються такі семантично нерівноцінні поняття, як кабінет та операційна зала: "[...] office so brightly lit and sterile it might have been an operating theatre" [6: 119]. Гіпертрофуючи характерну рису, автор висміює педантизм Келлога, його хворобливу любов до чистоти ("the Chef's obsession with interior as well as exterior cleanliness" [6: 72]), яка проявлялася не лише в чистоті приміщень, а й у багаточисленних процедурах по очищенню організму, які Келлог обов'язково назначав своїм пацієнтам.

Комічного звучання набувають також порівняння зображуваних об'єктів із реаліями минулого, наприклад, із мавзолеєм ("it was like some cavernous mausoleum" [6: 170]); вівтарем для приношення жертв ("the big mahogany desk in the centre of the room as if it were a sacrificial altar" [6: 119]); єгипетським саркофагом ("the office seemed saturated with some musty essence, as if it were [...] mold scraped from the recess of an Egyptian sarcophagus" [6: 106]); тренувальною ареною гладіаторів ("a big columned room that might have been [...] the training quarters for the gladiators" [6: 238]). Семантична співвіднесеність об'єктів порівнянь із поняттям "смерть" створює парадокс – адже санаторій збудовано для подовження життя – й експлікує авторське іронічне ставлення до зображуваного ним явища.

На невідповідності між явищами будується й прийом сатиричного переліку. Так, в описі кабінету лікаря Келлога перелічуються такі різноманітні деталі, як портрети грецьких філософів, визначних медиків, промисловців та портрети відомих вегетаріанців: "the unbroken band of portraits that lined the three visible walls just above the wainscoting [...] Greek philosophers, celebrated vegetarians, medical heroes and captains of industry" [6: 119]. Контекстуальне поєднання лексем, що називають людей за родом їх діяльності (філософи, медики, промисловці), з семантично віддаленою лексемою *вегетаріанці* породжує комічний ефект, що сигналізує про критичне ставлення автора до героя, одержимого ідеєю вегетаріанського харчування.

Засобом комічного виступає також оригінальне поєднання слів. Так, в описі палати Уїлла Лайтбоді письменник багаторазово вживає означення *фізіологічний*, поєднуючи його з лексемами *ліжка*, *кімната* та *стеля*: "He lay there on his *physiologic* bed in his *physiologic* room on the fifth floor of the Sanitarium and stared at the *physiologic* ceiling" [6: 426]. Перехід від звичного *фізіологічно обладнане ліжка* та *фізіологічно обладнана кімната* до несподівано-абсурдного *фізіологічно обладнана стеля* створює комічний ефект. Так само оригінальним є вираз *власні, приватні джунглі* (лікаря Келлога. –Т.К.) ("the Doctor's own private jungle" [6: 48]), в якому несподіваним є як тавтологічний повтор означень *власні, приватні*, так і їх поєднання з лексемою *джунглі*. Комічний ефект посилюється і через метонімічне вживання лексеми *джунглі*. Так автор називає бананові пальми, що прикрашали фойє санаторію. Використання назви цілого (джунглі) замість його частини (пальми) гіпертрофує зображення й експлікує авторську іронію.

На лексичному рівні слід також відзначити й використання прийому парадоксу – поєднання в одному контексті лексикони різного стилістичного забарвлення. У наступному прикладі комічне передається контекстуальним зіставленням поетичної перифрази *храм здоров'я*, стилістично нейтрального словосполучення *пансіон адвентистів* (здається, що санаторій було перебудовано із пансіону адвентистів) та розмовно-фамільярного скорочення *San* від лексеми *санаторію*: "Dr. Kellogg had transformed the *San* [...] from an *Adventist boarding house* [...] to the *Temple of Health*" [6: 18].

Висміюючи навіяну стереотипами масової культури наївну зачарованість героїв роману "The Tortilla Curtain" зовнішніми матеріальними атрибутами благоустрою Америки, письменник порівнює сьйво побутової техніки із Едемським садом: "the lure of all those things, washing machines, vacuum cleaners, the glitter of the North

like a second Eden" [6: 29]. У контексті висловлювання іронічний ефект виникає через поєднання нейтральних лексичних одиниць, які називають буденні реалії, із лексикою "високого" стилю, що називає біблейські реалії. Надалі іронія посилюється через зіставлення зображення із макроконтекстом усього твору. Як свідчать подальші події, не знайшовши притулку в містечку, мексиканське подружжя змушене залишити його. Порівняння Америки із Едемом, яке на рівні висловлювання підкреслює матеріальний добробут, на рівні тексту набуває нового звучання, бо спільним моментом несподівано виступає тема вигнання, позбавлення.

Гумористичний ефект виникає й тоді, коли в контексті слово набуває нових, несподіваних або навіть протилежних відтінків значення. Так, у романі "The Tortilla Curtain", зображаючи одну з комфортабельних осель американського містечка, письменник порівнює його з казковим замком: "*The place was something, after all, one of a kind, the fairy-tale castle you see*" [7: 223]. У подальшому контексті піднесений емоційний тон зображення знижується зіставленням із двомірним зображенням на малюнку та остаточно нівелюється в порівнянні з безжиттєвим гірським ландшафтом на Місяці: "*The shrubs and the trees hung against the backdrop of the mountains as if they'd been painted in the place, flat and two-dimensional, and the mountains themselves seemed as lifeless as the mountains on the moon*" [7: 223]. Отже, в контексті епітет казковий несподівано набуває значення *нереальний, застиглий* та негативної оціночної забарвленості, що є проявом авторської іронії.

Іронічного забарвлення описи світу речей набувають унаслідок зіставлення з певними відрізками тексту та ретроспективним переосмисленням зображуваного. Так, у романі "The Tortilla Curtain" живописний опис одного з найкрасивіших будинків міста ("*a house that made her other listings look like bungalows*" [7: 74]) несподівано закінчується зауваженням, що його виставлено на продаж через самогубство володаря: "*It was on the market because of a suicide. Kyra was representing the widow, who'd gone to live in Italy after the funeral*" [7: 74]. Це створює приголомшливий ефект і сприяє ретроспективному переосмисленню зображуваного в нових умовах.

Лише в зіставленні з більш широким контекстом стає зрозумілим й іронічний зміст наступного опису. Напередодні національного свята дім заможної американської родини наповнюється запахом смаженої індички, що викликає в героя ностальгічні спогади про дитинство: "*Even with the halldoor closed he could smell the turkey, the entire house alive with the aroma of roasting bird, an aroma that took him back to his childhood [...] Nothing had ever smelled so good – no French bakery in the first hour of light, no restaurant, no barbecue or clambake*" [7: 261]. Пізніше повідомляється, що будинок мало не згорів від пожежі, яка розпочалася, коли бездомні мексиканці смажили на вогні подаровану їм індичку. І тут комічно переплітається буденне та трагічне, закономірне й випадкове, причина та наслідок, адже, прагнучи захистити себе від небажаного сусідства, мешканці американського містечка витісняють іммігрантів за його межі, де саме і розпочинається пожежа, що мало не захоплює все місто. У світі цих подій сентиментально-зворушливий тон опису набуває іронічної експресії.

Розглянемо детальніше ще один приклад поєднання серйозного з комічним:

He stood there...gaping at the big mahogany desk in the centre of the room as if it were a sacrificial altar. The gleaming surface of the desk held three objects only: a lamp on one side, an inkwell on the other, and in the centre, a single file, thick with lab reports. Strangely though, Dr. Kellogg himself was nowhere to be seen – if he was in the room, he must be hiding under the desk [6: 119].

Опис кабінету лікаря Келлога починається порівнянням великого столу з вітварем для приношення жертв. Негативний емоційний тон цього порівняння спрямовує зображення середовища на розкриття психологічного стану героя, Уілла Лайтбоді, який із напруженням чекає на діагноз лікаря. Надалі слідує перелік речей (лампа, чорнильниця та папка з лабораторними аналізами), що мають мало спільного із згаданим вітварем та дещо нейтралізують негативний емоційний тон, заданий попереднім реченням. Опис несподівано закінчується, на перший погляд, абсурдним припущенням, що лікар, який, якщо б і знаходився у кабінеті, то напевно переховувався б під столом. Саме це зауваження, позбавлене логічного зв'язку з попередніми висловлюваннями, повністю змінює емоційну тональність опису, надаючи йому гумористичного забарвлення. Цей ефект посилюється й через зіставлення з більш широким контекстом, у якому багаторазово підкреслено характерну ознаку в зображенні зовнішності Келлога, а саме, його малий зріст: "*a diminutive man*", "*he was so short*", "*the diminutive Doctor*", "*the little Doctor*", "*his truncated legs*". Отже, письменник використовує гумористично забарвлене зображення й для емоційної розрядки, змальовуючи напружені події, і для вираження авторської суб'єктивної модальності, а саме іронічного ставлення до героя.

Як бачимо, у різних за тематикою творах Т.К. Бойля простежується характерна риса його індивідуального стилю – із посмішкою говорити про серйозні речі. Як зазначає сам автор, елемент трагічного виступає найсильніше саме тоді, коли найсуворіша реальність відкривається на фоні комічного, і читач хоче сміятися, хоча усвідомлює весь жах ситуації [8]. В обох романах зображення світу речей є комічно забарвленим, проте письменник використовує гумор не як самоціль. Використані автором лексикостилістичні засоби комічного відображення дійсності реалізують свій повний потенціал, лише взаємодіючи із макроконтекстом цілого твору, вони спрямовують зображення фону літературної дії на характеристику героїв, розкриття авторської модальності та ідейного задуму творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сорокин Ю.А. Комическое: в чем его суть? // Аксиологическая лингвистика: игровое и комическое в общении. Сб. науч. тр. / Под ред. В.И. Карасика, Г.Г. Слышкина. – Волгоград: Перемена, 2003. – С. 203-209.
2. Швачко С.О., Кобякова І.К. Соціолінгвістична природа гумору (на матеріалі текстів малого жанру) // Проблеми зіставної семантики. Збірник наукових статей. / Відп. ред. Кочерган М.П. – К.: Вид. Центр КНЛУ, 2005. – Вип. 7. – С. 399-402.
3. Цзиньлин, Ван. Юмор и языковые средства его выражения // Аксиологическая лингвистика: игровое и комическое в общении. Сб. науч. тр. / Под ред. В.И. Карасика, Г.Г. Слышкина. – Волгоград: Перемена, 2003. – С. 54-58.

4. Леськів А.З. Лінгвостилістичні особливості комічного відображення дійсності (на матеріалі американських романів "чорного гумору": Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львівськ. нац. ун-т. – Львів, 2005. – 19 с.
5. Sanford, Jackson. T. Coraghessan Boyle and Surviving the Baby Boom. Essay // www. the pedestal magazine. com.
6. Boyle, Tom C. The Road to Wellville. – L.: Penguin Books Ltd, 1994. – 475 p.
7. Boyle, Tom C. The Tortilla Curtain. – L.: Cox & Wyman Ltd, 1996. – 355 p.
8. Renfro, S.C. "You think I think this is funny?": The Humor of T.C. Boyle // www. the pedestal magazine. com.

Матеріал надійшов до редакції 16.02. 2007 р.

Ковальова Т.П. Лінгвостилістические особенности комического отображения действительности в романах Т.К. Бойля "The Road to Wellville" и "The Tortilla Curtain".

В статье проводится лингвопоэтический анализ особенностей изображения искусственно созданных материальных объектов, составляющих фон литературного действия, в художественных произведениях современной американской литературы. Рассматривается функциональная роль описаний мира вещей, их взаимосвязь с идейно-тематическим содержанием произведений. Исследуются лингвостилістические средства создания комического эффекта на лексикосемантическом и текстовом уровнях.

Koval'ova T.P. Lingual and stylistic peculiarities of comic description of reality in T.C. Boyle's novels "The Road to Wellville" and "The Tortilla Curtain".

The article deals with linguopoetic peculiarities of man-made nature descriptions, which form a setting of a literary action, in the modern American fiction. The textual functions of man-made nature descriptions, as well as their correlation with the idea content of the novels have been examined. Lingual and stylistic means of comic description are investigated from a lexico-semantic and textual perspective.